

Öz

Kastedilen mananın doğru bir şekilde ifade edilip sözün, anlaşılma ya da yanlış anlaşılma gibi olumsuz durumlardan korunması için cümleyi oluşturan öğelerin doğru seçilip her birinin yerli yerinde kullanılması son derece önem arz etmektedir. Bu önemine binaen konuşma ya da yazma faaliyetinde bulunan her kişinin, önemle üzerinde durması gereken konulardan biri de kelâmı meydana getiren unsurların hangi durumlarda birbirine bağlanacağı (vasıl) ve hangi durumlarda birbirinden bağımsız zikredileceği (fasıl) konusudur. Çünkü sözü meydana getiren unsurlar arasında fasıl ya da vasıl yapma hususunda yapılan her yanlış, kastedilen manayı kendi mecrasından çıkarıp muhatabın sözü yanlış anlamasına sebep olur. Bu sebeple Câhiliye döneminden bu yana konu üzerinde hassasiyetle durulmuş, daha sonraları ise Meânî bilginleri tarafından fasıl ve vasıl yapılması gereken yerlerin tespiti hususunda çok büyük çabalar gösterilmiştir. Bu alanda yapılmış çalışmalar dikkatle incelendiğinde, bu yerlerin tespitinde, kelâmın unsurları arasında atıf mantığının varlığı ya da yokluğunun en önemli unsur olduğu görülecektir.

Konu etrafında bazı ihtilaflar meydana gelmiştir ki bunlardan en önemlisi, konunun sınırlarının tespiti hususunda yapılanıdır. Bu ihtilaf, doğal olarak konu için yapılmış olan tanımlara da doğrudan yansımıştır. Bu çalışmada, konunun cümlelere hasredilmeyip müfredlere de teşmil edilmesi ve aynı şekilde vâv harfiyle yapılan atfa indirgenmeyip diğer atıf harflerini de kapsamasının imkânı üzerinde durulacaktır. Buna binâen, yapılmış olan tanımlar arasında bir tercih yapılacaktır ve belâgatçilerin, fasıl ve vasılın nerelerde yapılacağına dair tespitleri ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili, Fasıl, Vasıl, Atıf.

* Bu makale, yazarın *el-Faslu ve'l-vasl fi sûreti Sâd dirâse belâğîyye-delâliyye* isimli doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

** Dr., Eğitim Görevlisi, Kocaeli Dini Yüksek İhtisas Merkezi, e-posta: mfatihulugol@gmail.com

Makale Gönderim Tarihi: 24.04.2019

Makale Kabul Tarihi : 23.06.2019

Fasl and Wasl in Rhetoric

Abstract

It is of the utmost importance that the elements that make up the sentence are chosen correctly and used correctly to express the implied meaning correctly and to protect a word against negative situations such as misunderstanding and be not understood.

According to this importance, one of the issues that everyone who speak or write should emphasize is in which conditions the elements that make up the word are connected together (wasl) and in which cases it will be mentioned independently (fasl). Because every wrong made about making a fasl or wasl among elements that made word derives meaning from the implied meaning and causes misunderstanding of word of interlocutor. For this reason, it has been emphasized on the subject since the period of pre-Islamic age of ignorance; and later great efforts have been shown about the determination of the fasl and the wasl to be done by the Me'ânî savants.

When the studies carried out in this area are examined carefully, it will be seen that the existence or absence of citation logic among the elements of kalam is the most important element in the determination of these places.

There has been some controversy around the subject. But most important dispute is determination of the limits of the subject. This conflict is directly reflected in the definitions made for the subject. In this study, it deliberates the possibility of including other atf letters without subject is applied to sentences and the possibility to be extended to the singulars is reduced to atf made by letter Vâv.

In consequence of this a definition preference will be made and the fixations of rhetorics will be discussed where Fasl and Wasl are made.

Keywords: Arabic Language, Fasl, Wasl, Atf.

Structured Abstract

It is one of the most important subjects of the Arabic language in the context of the subject in which the elements that make up the word are to be interconnected (wasl) and in what circumstances (fasl) are mentioned. It is not absurd to give such attention to the subject fasl and wasl that the authors emphasize with rhetorics. Because every wrong

made about making a fasl or wasl among elements that made word derives meaning from the implied meaning and causes misunderstanding of word of interlocutor. For this reason, it has been emphasized on the subject since the period of pre-Islamic age of ignorance; and later great efforts have been shown about the determination of the fasl and the wasl to be done by the Me'ânî savants.

Fasl means separating, cutting, breaking in the dictionary. Wasl means access, transportation, non-separation in the dictionary. As for the term meaning of fasl and wasl First of all, it is necessary to state that the rhetorics have disagreed in the definition of these concepts. In the center of the conflict, there is the subject "where" and "with what" fasl and wasl have happened. In some of the definitions, fasl and wasl were evaluated according to whether it attributes or not between sentences". In others without sentence registration more extensive expressions were used to include word.

In the same way in some of the definitions, it is emphasized that the attribution made by the letter "vâv". In others, without sentence registration definition is made to include attribution letters except letter "vâv". In terms of fasl and wasl, the following names who respect whether or not the attribution are made among the sentences but don't respect attribution situation among the words can be mentioned: Bedruddin İbn Mâlik, Kazvîni, Teftâzânî, Seyyid Şerîf el-Cürcânî.

In this regard these names among those who say words are like sentences can be mentioned: Bahâuddin es-Sübkî, Kirmânî, İsamuddin Arabşâh, Düsûkî.

The linguists in the first group approached the subject in terms of ease-difficulty. According to these linguists, the difficulty of detecting the subtleness of the mania and its relevance manifest in sentences at the places where fasl and wasl are made. In the words, this relevance manifests itself very simply. According to the second group of linguists who state that fasl and wasl are in the words as well as that they are in the sentences all of the situations that require the making of a fasl or wasl between sentences are also available in the words. For this reason, it is not appropriate to subject the issue to sentences only conceptually. It protest against the understanding takes words out of subject by approaching the subject with regard to convenience – difficulty. The

difficulty or ease of something is not sufficient to draw the limits of a subject. When the content of language-related issues and the implications of these issues are examined, it is clear that not all issues related to the same subject are the same difficulty or ease. What is important here is the presence or absence of the relevance of the subject's backbone. The determination of this relevance sometimes becomes easy and sometimes difficult. Moreover, the attribution of words to each other is not an arbitrary thing. Sometimes there are some subtleties and wisdom in the attribution of the words. Another issue disputed by the linguists is whether the subject only has references to letter Vâv. According to a group of linguists Kirmânî, Teftâzânî, Seyyid Ahmed el-Hâşimî, Abdülmüte'âl es-Sa'îdî, and Fadl Hasan Abbas it respect attributions made by letter Vâv on the subject fasl and wasl. On the other hand, Some linguists, including Sübkî and Ahmed Mustafa el-Merâğî have argued that the subject is not only vâv, but fasl and wasl can also be made with other attribution letters. The cause of the dispute about this aspect of the issue, as in the previous issue, it is the difficulty in determining the relevance of the referenced sentences made with the letter vâv. According to this, the letter vâv is the absolute sentence, although it makes the sentence from the previous sentence common in terms of smooth conversation. For this reason, beyond the direction of smooth conversation, the question is what is the interest and relevance that requires the two sentences to be attributed to each other. But it can be determined by having a subtle thought and literary taste, which is not easy to analyze. The attribution letters except letter Vâv make the sentences common to each other in terms of smooth conversation. The other linguists who think that it is not right for the subject to be credited to the letter Vâv only, are as follows: The fact that one aspect of the subject is easy cannot be a reasonable reason to exclude its subject from being covered. In attribution made with the letters of attribution except than the letter Vâv. An understanding of the relevance between ma'tûf and ma'tûfun does not mean that these references are ignored. Attributions in Arabic language are not random. There are certain rules of attributing one thing to another, and those references sometimes include easily understood meanings, wisdom and wit. The existence of this wisdom is not unique that attribution is made with letter vâv. In general the Rhetorics determined as follows the places that fasl and wasl should be made: In the case of the presence of kemâl-i ittisâl, kemâl-i inkîât', şibh-i kemâl-i ittisâl, şibh-i kemâl-i inkîât' ve et-tevessut

beyne'l-kemâleyn between two sentences, these sentences are not linked together because they need to be mentioned separately.

On the other hand, it is the same in terms of declaring or making sentences. In the sense that they are relevant to each other in terms of meaning and that there is no situation requiring a chapter, two sentences must be attributed to each other. Again, although the fasl required between the two sentences, if the fasl breaks the meaning, wasl is done between these two sentences. The places of fasl were generally identified. The reason why the fasl is made can vary from person to person. Fasl to some in one place was made because of the kemâl-i ittisâl and to some it was made because of şibh-i kemâl-i ittisâl. The decisive factor here is the meaning of the heart sans ignores the rhetoric taste of the person, the knowledge gained as a result of his studies on literary texts and his narration of kalam and his past.

Giriş

Dil, her toplumun kendisini ifade etmek için kullandığı seslerden meydana gelir.¹ Gerek nesir gerek nazım şeklinde ifade edilen sözlerde bu sesleri, kullanılan dilin kurallarına ve mukteza-yı hâle uygun olarak bir araya getirip cümleler oluşturmak ve bu cümleleri kastedilen manaya uygun olarak dizmek, meramı doğru bir şekilde ifade etmede son derece önemli bir husustur. Cümleyi meydana getiren kelimelerin birbiriyle olan irtibatını sağlamak ve birden fazla cümle kullanılması durumunda bu cümlelerin birbiriyle olan irtibatını sağlam bir şekilde kurmak, mananın anlaşılmasına doğrudan etki ettiği gibi sözün edebî bir güzellik kazanmasına da vesile olur. Arap dilinde sözü meydana getiren unsurların birbirlerine bağlanması veya bağlanmadan ifade edilmesi ile ilgili olan fasıl ve vasıl bahsi, Meânî ilmi içerisinde ele alınır. Unsurların atıf harfi yoluyla birbirine bağlanması ya da birbirine atfedilmeyip bağımsız olarak zikredilmesi etrafında cereyan eden bu konuya olan ilginin tarihi, İslam öncesi döneme kadar uzanır. Örneğin Câhiliye devri şair ve hatiplerinden Eksem b. Sayfî b. Rebâh (ö. 612 m. [?]),² diğer hükümdarlarla olan yazışmalarında kâtiplerine, manası tamamlanmış olan cümlelerin arasını ayırma (fasıl), kelâmın birbiriyle irtibatlı olan cüzlerinin arasını ise birleştirme (vasıl) talimatı vermiştir.³ Kisrâ Enûşirvân'ın (ö. 579 m.) veziri olan Büzürmihr⁴ (ö.?) ise şöyle demiştir: “Birini övüp diğerini kötülediğinde, bu ikisinin arasını, tıpkı

yazı yazarken söze başladığında ve sözü bitirdiğinde yaptığın gibi ayır (fasıl) ki övgü ile yergiyi ayırt edebilesin.”⁵ Câhız da (ö. 255/869) konunun önemine işaret ederek şöyle demiştir: “Farisî’ye,⁶ (ö. 377/987) ‘Belâgat nedir?’ diye sorulunca, ‘Faslı, vasıldan ayırt etmektir.’ diye cevaplamıştır...”⁷ Konunun ehemmiyetine dair söylenenler içerisinde abartılı sayılabilecek bir ifade yoktur. Çünkü gerçekten de sözün sağlıklı bir şekilde anlaşılması, fasıl veya vasıl yapılacak yerlerin doğru seçilmiş olmasına bağlıdır. Bu konuda yapılacak her yanlış kastedilen mananın bozulmasına ve dolayısıyla yanlış anlamalara sebep olacaktır.

Konunun önemli olmasının yanında, fasıl ve vasıldan her birini yerli yerinde kullanmanın kolay olmadığını, bunun sağlam bir fikir örgüsüne, derin bir dil bilgisine ve aynı zamanda edebî zevkin son derece gelişmiş olmasına da ihtiyaç duyduğunu ifade etmek gerekir. Nitekim Kazvîni (ö. 739/1338), fasıl ve vasılın yapılacağı yerleri birbirinden ayırt edebilme işinin belâgat ilminin önemli konularından biri olduğunu, bunun son derece zor bir iş olduğunu ve Arap dilinin inceliklerine bozulmamış tabiatıyla vakıf olanlar dışındakilerin bu konuyu hakkıyla bilemeyeceğini ifade etmiştir.⁸ Konunun zorluğuna sebep olan durumların başında ise, sözü meydana getiren unsurlar arasındaki alakayı tespit etmek gelir.

Tanım

Fasıl (الفصل) sözcüğü, lügatte, ayırma, kesme, koparma gibi anlamlara gelmektedir. Arapça’da فَصَلْتُ الشَّيْءَ فَأَنْفَصَلْتُ denir ki bu, “Bir şeyi ayırdım, o da ayrıldı.”⁹ anlamına gelir. Vasıl (الوصل) ise lügatte, ulaşma, ulaştırma, ayrılmama gibi manalara gelmektedir.¹⁰

Fasıl ile vasılın terim manasına geçmeden önce, belâgatçilerin bu kavramların tanımında ihtilafa düştüklerini ifade etmek gerekir. Fasıl ile vasılın “nerede” ve “ne ile” gerçekleştiği sorularına verilen cevaplar sebebiyle meydana gelen bu ihtilaf, doğal olarak konunun sınırlarının belirlenmesinde bir ihtilafa sebep olmaktadır. Burada, bu iki kavramla ilgili yapılmış olan farklı bazı tanımlar verildikten sonra, ihtilafa sebep olan bakış açıları değerlendirilecektir.

Vasıl ile fasıl kavramları genel olarak şu şekillerde tarif edilmiştir:

“Vasıl, cümleleri birbirine atfetmektir. Fasıl ise atfetmemektir.”¹¹

“Vasıl, bir cümlenin diğer bir cümleye ‘vâv’ harfiyle atfedilmesi, fasıl ise bu atfın terk edilmesidir.”¹²

“Vasıl, bir veya daha fazla cümlelerin -yapı ve mana itibariyle aralarında bulunan bağı gösterme veya meydana gelmesi muhtemel bir karışıklığı ortadan kaldırma sebebiyle- başka bir cümleye, özellikle vâv harfiyle atfedilmesidir. Fasıl ise bu atfın yapılmamasıdır.”¹³

“Fasıl ile vasıl, atıf yerleri ve kelâma yeniden başlama yerlerini, atıf harflerinin yerli yerinde kullanılmasını veya kullanılmaması gereken yerde kullanılmamasını ele alan ilimdir.”¹⁴

“Vasıldan kastedilen, kelâmı meydana getiren unsurların arasında atıf harfiyle bağ kurmaktır. Fasıldan kastedilen ise kelâmı meydana getiren unsurların arasında atıf harfiyle bağ kurmamaktır.”¹⁵

Dikkat edilecek olursa, yukarıdaki tanımlarda iki farklı meselede ihtilaf edilmiştir. Şöyle ki, tanımların bazısında fasıl ve vasıl, “cümleler arasında” atıf yapılıp yapılmamasına göre değerlendirilmiştir. Bazısında ise tanım, “cümle” kaydı olmaksızın yapılmıştır. Buna göre müfredlerde de fasıl ve vasıl durumuna itibar edilmiştir. Aynı şekilde tanımların kiminde yapılan atfın “vâv” harfiyle yapılmış olması vurgulanmıştır. Kiminde ise vâv harfi kaydı bulunmamaktadır. Buna göre vâv harfi dışındaki atıf harflerine de fasıl ve vasıl konusunda itibar edilmiştir.

Fasıl ve vasıl konusunda, atfın cümleler arasında yapılıp yapılmamasına itibar edip, müfredler arasındaki atıf durumuna itibar etmeyenler arasında şu isimler sayılabilir: Bedruddin İbn Mâlik (ö. 686/1287), Kazvîni, Teftâzânî (ö. 793/1391), Seyyid Şerîf el-Cürânî (ö. 816/1413).¹⁶ Bu konuda, müfredlerin de cümleler gibi olduğunu söyleyenler arasında ise şu isimler anılabilir: Bahâuddin es-Sübkî (ö. 773/1372), Kirmânî (ö. 786/1384), İsamuddin Arabşâh (ö. 943/1536), Düsükî (ö.1230/1815).¹⁷

Konuyu cümlelere hasreden birinci anlayışa göre fasıl ve vasıl yapılacak yerlerde mananın inceliği ve alakayı tespit etmenin zorluğu cümlelerde tezahür eder. Müfredlerde ise bu alaka çok basit bir şekilde kendini gösterir. Öyle ki, bir müfredin diğer bir müfrede, cümle içerisinde fâil veya mef’ûl olma gibi irapla ilgili bir hususta ortak kılınması istendiğinde ve aralarında bir alaka da bulunduğu atıf yapılır. Aksi halde atıf yapılmaz. Bu ise son derece basit bir işlemdir. Örneğin “جاء زيد وأخوه Zeyd ve kardeşi geldi.” dendiğinde أخ kelimesi, زيد kelimesine fâillikte ortak kılınmış ve her iki kelime arasında bir ilgi de bulunduğu atıf yapılmıştır. Bu konuda iraptan mahalli olan

cümleler de müfred gibidir. Çünkü bu tür cümlelerden her biri müfred konumundadır. Örneğin “زيد يأكل ويشرب” Zeyd yiyor ve içiyor.” cümlesinde geçen يأكل ifadesi, cümle olup mübtedanın haberidir. Bu cümle أَكَلَ şeklinde müfred konumundadır. Kendisine irapta ortak kılınan يشرب ifadesi de شَرِبَ şeklinde müfred konumundadır. Yeme ile içme arasında, kolayca anlaşılabilen alakadan dolayı biri diğerine atfedilmiştir. İraptan mahalli olmayan cümleler ise aralarında alaka kurmanın zor olduğu cümlelerdir. Dolayısıyla bu konuda itibar edilecek husus, fasıl ve vasıl meydana geldiği sözün, iraptan mahalli olmayan cümlelerden biri olmasıdır.¹⁸ Fasıl ve vasıl durumunun cümlelerde olduğu gibi müfredlerde de bulunduğunu ifade eden ikinci grup dilcilere göre ise, cümleler arasında fasıl veya vasıl yapılmasını gerektiren durumların hepsi müfredlerde de mevcuttur. Bu sebeple konunun kavramsal olarak sadece cümlelere hasredilmesi uygun değildir.¹⁹

Dikkat edilirse, birinci grup dilciler, konuya kolaylık-zorluk açısından yaklaşmış ve bu sebeple de müfredleri konunun dışına çıkarmışlardır. Ne var ki, bir şeyin zorluğu ya da kolaylığı, bir konunun sınırlarını çizmek için yeterli bir delil değildir. Dille ilgili konuların içeriği ve bu konularla ilgili taksimler incelendiğinde, aynı konuyla ilgili her meselenin aynı zorluk veya kolaylıkta olmadığı açıkça görülmektedir. Burada önemli olan husus, konunun omurgasını oluşturan alakanın varlığı veya yokluğudur. Bu alakanın tespiti ise konuya hakimiyet ve belâğî birikimin etkisiyle kimi zaman kolay kimi zaman zor olur. Kaldı ki, müfredlerin birbirine atfedilmesi gelişigüzel bir şekilde yapılan bir şey değildir. Kimi zaman müfredlerin atfında da bazı incelikler ve hikmetler bulunmaktadır. Örneğin هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ ayet-i kerîmesinde,²⁰ evvel ve âhir ile zâhir ve bâtın gibi birbiriyle alakasız ve zıt gibi görünen sıfatların Allah Teâlâ’da cem olamayacağı gibi muhtemel bir vehim, kelimeler arasında kullanılan vâv harfiyle def edilmiştir.²¹ Yine, “زَيْدٌ عَالِمٌ وَشَجَاعٌ وَغَنِيٌّ” Zeyd hem âlim hem cömert hem cesur hem de zengindir.” gibi bir cümlenin, müfredler arasında atıf harfî kullanılmadan, “زَيْدٌ عَالِمٌ شَجَاعٌ وَغَنِيٌّ” şeklinde ifade edilmesi de mümkünken, belâğî bir mana gereği vâv harfî kullanılmıştır. Çünkü muhatap, Zeyd’in âlim olmasını hayret ya da inkâr ile karşılarsa ona وَجَوَادٌ (Zeyd aynı zamanda cömerttir.) denir. Muhatabın bunu kabul etmemesi durumunda ise وَشَجَاعٌ (Zeyd aynı zamanda cesurdur.) denir. Bu vasıfların hepsinin Zeyd’de toplanmış

olmasını inkâr etmesi durumunda kendisine و غني (Bütün bu vasıflarla beraber Zeyd zengindir de!) denir. Böylece, müfredler arasında yapılan atıfla bu vasıfların hepsinin aynı kişide toplanmış olduğu ifade edilmiş olur.²² Ayrıca cümleler arasındaki vasıl ve fasıl olgusunun daha zor olduğu düşüncesi, her zaman geçerli değildir. Bazen cümleler arasında yapılan atıflarda, iki cümle arasında var olan alakanın tespiti çok kolay olabilir. İraptan mahalli olmayan sıla cümlelerinde yapılan atıflar buna örnek olarak verilebilir. Örneğin “ رأيت الذي يأكل ويشرب” Yiyen ve içen kişiyi gördüm.” sözünde sıla cümlesi olan يأكل ile ona atfedilen يشرب cümlesi arasındaki alakayı anlamak için çok fazla imâl-i fikre gerek yoktur.²³

Konunun bu yönüyle ilgili olarak, gerek Abdulkahir el-Cürcânî'nin (ö. 471/1078) *Delâilu'l-i'câz*'ında gerekse Sekkâkî'nin *Miftâhu'l-ulûm*'unda (ö. 626/1229), fasıl ile vasıl konusunun iraptan mahalli olmayan cümlelere has olduğuna dair açık bir beyan bulunmamaktadır. Cürcânî, müfredlerde gerçekleşen atfa kısaca değinip bu atfın kolayca anlaşılabilirliğini ifade ettikten sonra, konuyla ilgili açıklamalarını cümlelerde gerçekleşen atıflara yoğunlaştırır.²⁴ Sekkâkî de cümlelerin birbirine atfedilmesi ya da edilmemesinin fasıl ve vasıl konusunda asıl olduğunu ifade ettikten sonra şöyle demektedir: “(Atıf) biri kolay diğeri zor olmak üzere iki çeşittir. Kolay olanı, vâv dışındaki atıf harfiyle yaptığın veya vâv ile iraptan mahalli olan bir cümleye yaptığın atıftır. Zor olanı ise iraptan mahalli olmayan bir cümle üzerine vâv harfiyle yaptığın atıftır.”²⁵ Bu ifadeler içerisinde konunun cümlelere has olduğuna delalet eden bir şey yoktur. Sadece müfredlere nispetle daha zor olan cümleler arası atıf meselesine yoğunlaşma vardır.

Tanımda, gerek klasik dilcilerin gerekse muasır dilcilerin ihtilaf ettiği²⁶ diğer bir husus ise, konunun sadece vâv harfiyle yapılan atıflara has olup olmamasıdır. Kirmânî,²⁷ Teftâzânî,²⁸ Seyyid Ahmed el-Hâşimî (ö. 1362/1943),²⁹ Abdulmüte'âl es-Sa'îdî (ö. 1391/1971),³⁰ ve Fadl Hasan Abbas'ın (ö. 1432/2011)³¹ da aralarında bulunduğu bir grup dilciye göre, fasıl ve vasıl konusunda sadece vâv harfiyle yapılan atıflara itibar edilir. Buna karşılık, Sübkî³² ve Ahmed Mustafa el-Merâğî (ö. 1371/1952)³³ gibi bazı dilciler, konunun sadece vâv harfine has olmayıp diğer atıf harfleriyle de fasıl ve vasıl yapılabileceğini savunmuşlardır.

Bu meseleyle ilgili meydana gelen ihtilafın sebebi, tıpkı önceki meselede olduğu gibi, vâv harfi ile yapılan atıfta cümlelerin birbiriyle olan alakasının tespitinde ortaya çıkan zorluktur. Buna göre vâv harfi sonradan gelen cümleyi önceki cümleye irap yönünden ortak kılmakla beraber mutlak cem ifade eder. Bu sebeple, meselenin irap yönünün ötesinde, iki cümleyi birbirine atfetmeyi gerektiren ilgi ve alakanın ne olduğu, ancak ince bir düşünce ve edebî zevke sahip olmakla tespit edilebilir ki bunun tahlili kolay değildir. Vâv harfi dışındaki atıf harfleri ise cümleleri birbirine irap yönünden ortak kılmakla beraber bazı husûsî manalar bildirirler. Örneğin fâ (ف) harfi, arada geniş bir zaman olmaksızın tertip ve takip bildirir. Sümme (سَمِّ) harfi, aralarında geniş bir zaman olan iki şeyi birbirine atfederek tertip ve terâhî (التراحي) bildirir. Vâv harfi dışındaki atıf harflerinin ifade ettiği bu anlamlar aracılığıyla, birbirine atfedilen cümleler arasındaki alakanın tespiti daha kolay olmaktadır. Bu sebeple, birinci grup dilteler, fasıl ve vasıl konusunun vâv harfiyle yapılan atıflara has kılınması gerektiğini savunmuşlardır. Teftâzânî, Kazvîni'nin, "*Vâv 've benzeri' bir atıf harfiyle yapılan atfın makbul olabilmesi için ma'tûf ile ma'tûfun aleyh arasında bir alakanın (جهة جامعة) bulunması şarttır.*"³⁴ şeklindeki cümlesine itiraz ederek şöyle demektedir: "*Kazvîni, 've benzeri' sözüyle, bir şeyi irapta diğerine ortak kılan fâ, sümme ve hattâ (حتى) gibi harfleri kastetmiştir. Onun bu sözü boş ve yanlış bir sözdür. Çünkü bu hüküm, vâv harfine hastır ve o harflerden her birinin, irapta ve hükümde ortak kılma dışında sahip oldukları manalar vardır. Bu manalar mevcut olduğunda, (ma'tûf ile ma'tûfun aleyh arasında) alaka olmasa bile, atıf yapmak güzel olur. Hâlbuki vâv ile atıf böyle değildir.*"³⁵

Önceki meselede de ifade edildiği üzere, konunun bir yönünün kolay olması, onun konu kapsamı dışında tutulması için makul bir sebep olamaz. Vâv harfi dışındaki atıf harfleriyle yapılan atıfta, ma'tûf ile ma'tûfun aleyh arasında bulunan alakanın kolayca anlaşılabilmesi demek, bu atıfların önemsenmemesi anlamına gelmez. Arap dilinde yapılan atıflar rastgele yapılmaz. Bir şeyi diğerine atfetmenin belli kuralları vardır ve bu atıflar, kimi zaman kolay kimi zaman zor anlaşılabilen manalar, hikmetler ve nükteler içerir. Bu nüktelerin varlığı, atfın vâv harfiyle yapılmış olmasına has bir durum değildir. Evet, genelde vâv harfi ile yapılan atıflar, diğer harflerle yapılan atıflara göre daha ince manalar içerir ve bu manaların anlaşılması nispeten daha zordur. Ancak ifade edildiği üzere vâv harfi dışındaki harflerle yapılan

atıflar da bazı incelikler içermektedir. Buna şu ayet-i kerîmeyi örnek verebiliriz:

﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سَلَالَةٍ مِنْ طِينٍ، ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍ، ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ﴾

*“Andolsun biz insanı, çamurdan, süzülüp çıkarılmış bir çamurdan yarattık. Sonra onu, emin ve sağlam bir karargâhta (rahimde) nutfe (sperma) haline getirdik. Sonra nutfeyi alaka (aşılanmış yumurta) yaptık. Peşinden, alakayı, bir parçacık et haline soktuk; derken bu bir parçacık eti kemiklere (iskelete) çevirdik; peşinden bu kemikleri etle kapladık. Daha sonra onu başka bir yaratılışla insan haline getirdik. (Artık bak ki) yapıp-yaratanların en güzeli olan Allah pek yücedir.”*³⁶ Bu ayette evvela ilk insan olan Hz. Adem’in (a.s) çamurdan olan yaratılışı zikredilmiştir. Sonraki cümlede ise onun soyundan gelenlerin yaratılışı bahse konu olmuştur. Bu iki yaratılış arasındaki uzunca bir zaman olması sebebiyle cümleler birbirine sümme harfiyle atfedilmiştir. Sonraki cümlelerde ise bu yaratılış evreleri sıralanmıştır. Birbirini, arada mühlet olmaksızın izleyen evreleri anlatan cümleleri fâ harfiyle, arada mühletin bulunduğu evreleri anlatan cümleleri ise sümme harfiyle atfetmiştir. Son cümlelerin fâ harfiyle atfedilmesi ise şuna delalet etmektedir: Bu ayette geçen cümlelerin tertibi ile aralarındaki muhteşem nazmı ve ayetin mefhumunun delalet ettiği manaları işitip kavrayan kimse, çok büyük bir hayret içerisine düşer ve hiç beklemeden, anında bu müthiş yaratma işinin fâili olan Allah Teâlâ’yı yüceltmeye delalet eden lafızlar ağzından dökülür.³⁷ Aynı şekilde şu ayet-i kerîmede fâ ile yapılan atıfta da bir nükte bulunmaktadır: ﴿إِنَّ هَذَا أَخِي لَهُ تِسْعٌ وَتِسْعُونَ نَعِجَةً وَلِي نَعِجَةٌ وَاحِدَةٌ﴾

*“(Onlardan biri şöyle dedi:) Muhakkak ki bu, benim kârdeşimdir. Onun doksan dokuz koyunu var. Benimse bir tek koyunum var. Böyle iken ‘Onu da bana ver’ dedi ve tartışmada beni yendi.”*³⁸ Ayet-i kerîmede geçen “قَالَ أَكْفَلْنِيهَا” Onu da bana ver” cümlesi atıf fâ’sı ile önceki cümle üzerine atfedilmiştir. Buradaki mana muhtemelen şudur: Doksan dokuz koyunu olan kardeşimin, bana ait olan tek koyunu benden almak istemesinin sebebi, elinde bulundurduğu malı ve gücü aracılığıyla, benim gibi fakir ve güçsüz olan birine üstün

gelip zulmetmesidir. Buna göre atıf fâ'sı aynı zamanda ma'tûf ile ma'tûfun aleyh arasında sebep-sonuç ilişkisi kurmuştur.

Yukarıda ifade edilen, Teftâzânî'nin Kazvîni'ye itiraz olarak söylemiş olduğu "... fâ, sümme ve hattâ harflerinden her birinin, irapta ve hükümde ortak kılma dışında sahip oldukları manalar vardır. Bu manalar mevcut olduğunda, (ma'tûf ile ma'tûfun aleyh arasında) alaka olmasa bile, atıf yapmak güzel olur. Hâlbuki vâv ile atıf böyle değildir." sözü de makbul bir söz değildir. Çünkü aralarında alaka bulunmayan cümlelerin birbirine atfı nahiv ilmi açısından caiz olsa da belâgat ilmi açısından caiz değildir. Örneğin "فاتح، ففلسطين أرض المسلمين، ثم سورة اسمي" Benim adım Fatih. Filistin, Müslümanların toprağıdır. Sonra Nâs sûresi, Kur'an-ı Kerîm'deki sûrelerin sonucusudur." gibi birbiriyle alakasız olan cümlelerin, vâv harfi dışındaki atıf harfleriyle birbirine atfedilmesine belâgatçilerin cevâz vermeyeceği gayet açıktır.

Buraya kadar anlatılanlara binâen, fasıl ve vasıla ilgili yapılan tanımlardan en doğrusunun şu tanım olacağı söylenebilir: Vasıl, kelâmı meydana getiren unsurlar arasında atıf harfiyle bağ kurmaktır. Fasıl ise kelâmı meydana getiren unsurlar arasında atıf harfiyle bağ kurmamaktır.³⁹

Fasıl ve Vasıl Yapılması Gereken Yerler

İnsanların birbirileriyle iletişimde dili, kurallarına uygun bir şekilde kullanmanın önemine kısaca değinildi. Muhataba aktarılmak istenen düşüncenin doğru bir şekilde ifade edilmesinde, nerede fasıl, nerede vasıl yapılacağı son derece önemlidir. Bu sebeple belâgat bilginleri fasıl ve vasıl yapılması gereken yerlerin tespitine önem vermiş ve genel olarak beş yerde fasıl, iki yerde ise vasıl yapılması gerektiği sonucuna ulaşmışlardır. Ancak daha önce de ifade edildiği üzere, fasıl ve vasıl yerlerinin tespiti hususunda cümleler, müfredlere nispetle daha zor olduğundan belâgatçiler, meseleyi daha çok cümleler üzerinden ele almışlardır.

1. Fasıl Yapılması Gereken Yerler

Fasıl yapılması gereken yerler genel olarak incelendiğinde, özellikle iki durum göze çarpmaktadır. Bunlardan birincisi, iki cümlenin neredeyse aynı manaya gelecek şekilde birbiriyle çok sıkı bir münasebet içerisinde olmasıdır. İkincisi ise, iki cümlenin lafız veya mana yönüyle birbirinden çok farklı olmasıdır. Bu iki durumdan

birincisinde atıf yapılamaması, atfın farklılık (mugâyeret) bildirmesi sebebiyledir. Hâlbuki bu durumdaki cümleler birbirinden farklı değil, birbiriyle aynı şeyi ifade etmektedir. İkinci durumda atıf yapılamaması ise, atfın birbiriyle alakalı iki şey arasında olması dolayısıyladır. Mezkûr durumdaki bu iki cümle arasında ise lafız veya mana yönüyle kopukluk bulunmaktadır.

Belâgatçiler, şu beş durumda fasıl yapılması gerektiğini ifade etmişlerdir.

A. Kemâl-i ittisâl

Kemâl-i ittisâl, iki cümle arasında mana yönünden tam bir birlik ve güçlü bir bağ bulunması durumunu ifade eder.⁴⁰ İki ifade arasında bulunan birlik ve güçlü bağ atıf yapılmasına engel olur. Çünkü yukarıda da ifade edildiği üzere atıf, birbiriyle alakası bulunsa da farklı bir manaya sahip olan ifadeler arasında olur. Aralarında kemâl-i ittisâl bulunan cümleler şu üç durumdan birinde bulunur:

1. İkinci cümlelerin birinci cümleyi te'kîd etmesi durumunda.⁴¹ Bazen cümlelerin ifade ettiği mananın, muhatabın zihninde yer etmesi, cümlede mecâz veya hata bulunabileceği ihtimalini ortadan kaldırma gibi sebeplerle önceki cümlelerin manasını pekiştiren ifadeler kullanılır. Pekiştirme amacıyla kullanılan bir ifade, önceki cümleyle aynı manayı taşır. İki cümle arasında atfın varlığı için şart olan “farklılık” unsuru bulunmadığından iki cümle arasında fasıl yapılır. Örneğin, ﴿ اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ ءَاذَنْتَهُمْ اَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُوْنَ ﴾ “Şüphesiz ki inkâr edenleri uyarman da uyardırmaman da onlar için eşittir. Onlar iman etmeyecekler.”⁴² ayet-i kerîmesindeki ﴿ اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ ءَاذَنْتَهُمْ اَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ ﴾ ifadesi, o inkâr edenlere, iman etmeleri için yapılan uyarının fayda vermeyeceğini ifade etmektedir. ﴿ لَا يُؤْمِنُوْنَ ﴾ ifadesi de aynı manaya pekiştirmek için zikredilmiştir. Dolayısıyla bu iki cümle arasında fasıl yapılması uygun olmuştur.

2. İkinci cümlelerin birinci cümlelerin bedeli olması durumunda. Birinci cümlelerin, açıklanmaya ihtiyaç duyması, maksadı tam olarak ifade etmede zayıf olması, yanlış anlamalara muhtemel olması veya asıl vurgulanmak istenen güzel veya çirkin bir yönü ifade etmede ikinci bir cümleye ihtiyaç duyulması gibi durumlarda, birinci cümleden sonra,

irapta bu cümleye tabi olan ikinci bir cümle daha zikredilir ki buna bedel denir. İkinci cümle bazen birinci cümlelerin bedel-i küllü, bazen bedel-i ba'zı, bazen de bedel-i iştimâli olur. Örneğin, ﴿بَلْ قَالُوا مِثْلَ مَا قَالَ﴾ “Hayır, onlar evvelkilerin dediği gibi dediler. Dediler ki: Sahi biz, ölüp de bir toprak ve kemik yığını haline gelmişken, mutlaka yeniden diriltileceğiz öyle mi?”⁴³ Burada ﴿قَالُوا إِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا إِنَّا لَمَبْعُوثُونَ﴾ cümlesi, önceki cümlede kastedilen manayı açıklayarak bedel-i küll olmuştu. Yine, ﴿وَآتَقُوا الَّذِي﴾ “Size bilip durduğunuz şeylerle yardım edenē karşı gelmekten sakının. Size hayvanlar, oğullar, bahçeler ve pınarlar verdi.”⁴⁴ ayetinde geçen ﴿امَّاكُمْ بِانِعَامِ رَبِّكُمْ وَبِنِعْمَاتِ رَبِّكُمْ وَعِيُونَ﴾ cümlesi, önceki cümlede geçen umûmî nimetlerin bir kısmını açıklayarak bedel-i ba'z olmuştu.

3. İkinci cümlelerin birinci cümlelerin beyanı olması durumunda. İfade edilen cümleler bazen kapalı olabilir. Bu durumda kapalılığı ortadan kaldırmak için ikinci bir cümle daha zikredilerek kapalılık giderilir. Örneğin, ﴿فَوَسَّوَسَ إِلَيْهِ الشَّيْطَانُ قَالَ يَا آدَمُ هَلْ أَدُلُّكَ عَلَى شَجَرَةِ الْخُلْدِ وَمُلْكٍ لَّا﴾ “Derken şeytan onâ vesvese verdi. Şöyle dedi: Ey Âdem! Sana ebedilik ağacını ve sonu gelmez bir saltanatı göstereyim mi?” ayet-i kerîmesinde ﴿فَوَسَّوَسَ إِلَيْهِ الشَّيْطَانُ﴾ cümlesi, şeytanın verdiği vesvesenin ne olduğu yönüyle kapalıdır. Bu kapalılık, ﴿قَالَ يَا آدَمُ هَلْ أَدُلُّكَ عَلَى شَجَرَةِ الْخُلْدِ﴾ ifadesiyle açığa kavuşmuştur. Böylece ikinci cümle birinci cümlelerin beyanı olmuştu.

Her üç durumda da ikinci cümle, aralarında var olan güçlü münasebet sebebiyle birinci cümleye atfedilmeyip fasıl yapılmıştır.

B. Kemâl-i inkitâ'

Kemâl-i inkitâ', iki cümle arasında lafız veya mana yönüyle tam bir kopukluk/farklılık olma durumudur.⁴⁵ Cümlelerin lafız yönüyle farklı olması, cümlelerden birinin ihbârî, diğerinin inşâî olması şeklinde tezâhür eder. Mana yönüyle farklı olması ise iki cümlelerin ifade ettiği şeyin birbiriyle alakasının olmamasıdır. Hem lafzen hem de manen birbiriyle alakası olmayan cümleler arasında atf yapılamayacağı hususu yukarıda geçmişti.

Lafzen farklı olmaya şu ayet-i kerîmeler misal olarak verilebilir: ﴿

اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِينُ اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ﴾ “Yalnızca sana kulluk eder ve yalnızca senden yardım isteriz. Bizi dosdoğru yola ilet.”⁴⁶ Ayette geçen اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ cümlesi, ihbârî bir cümledir. اِيَّاكَ نَعْبُدُ cümlesi ise emir/dua cümlesinden meydana gelen inşâî bir cümledir. Cümleler, lafız yönüyle birbirinden farklı olduğu için fasıl yapılmıştır. Bu hususta dikkat edilmesi gereken bir husus da şudur: Cümlelerin ihbârî veya inşâî olmasında manaya itibar edilir. Buna göre, örneğin lafzen ihbârî olan bir cümlenin manen inşâî olması durumunda o cümlenin inşâî olduğuna hükmedilir. Aynı şekilde bir cümlenin lafzen inşâî olup manen ihbârî olması durumunda o cümlenin ihbârî olduğuna hükmedilir. Buna göre, örneğin مات فلان، رحمه الله “Falanca kişi öldü. Allah ona rahmet eylesin.” ifadesinde رحمه الله cümlesi önceki cümleye atfedilmeyip fasledilir. Çünkü مات فلان cümlesi ihbârî، رحمه الله cümlesi ise her ne kadar lafzen ihbârî olsa da manen inşâîdir.⁴⁷

İki cümlenin manen farklı olmasına şu beyit örnek olarak verilebilir:

إِنَّمَا الْمَرْءُ بِأَصْغَرِيهِ... كُلُّ أَمْرٍ رَهْنٌ بِمَا لَدَيْهِ

“Kişi, ancak dil ve kalbine göre değerlendirilir. Herkes, yanındaki şey karşılığında bir rehindir.”⁴⁸ Bu beyitte, birinci cümleyle ikinci cümle arasında mana yönüyle bir alaka bulunmadığından cümleler arasında fasıl yapılmıştır.

Kemal-i inkıtâ’ sebebiyle iki cümle arasında fasıl yapılabilmesi için, fasıl yapmanın manaya hâlel getirmemesi şarttır. Buna göre fasıl yapılması halinde, cümle, kastedilen mana dışında bir şey ifade edecekse fasıl değil, vasıl yapılır.⁴⁹

C. Şibh-i kemâl-i ittisâl

Şibh-i kemâl-i ittisâl, iki cümle arasında; ikinci cümlenin, birinci cümleden kaynaklanan mukadder bir soruya cevap teşkil etmesi şeklinde bir alaka olması durumudur.⁵⁰ Buna göre, birinci cümleyi işiten kişinin zihninde, konuyla ilgili bir veya daha fazla soru meydana gelir. İkinci cümle bu soru(lar)a cevap olarak zikredilir. Dolayısıyla

birinci ve ikinci cümle arasında soru-cevap ilişkisi gibi güçlü bir bağ bulunmaktadır. Örneğin, ﴿وَمَا اَبْرَأُ نَفْسِي اِنَّ النَّفْسَ لَامَّارَةٌ بِالسُّوءِ اِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّي﴾ “Nefsimi temize çıkarmam. Çünkü nefis aşırı şekilde kötülüğü emreder. Ancak Rabbimin merhamet ettiği müstesna.”⁵¹ ayet-i kerîmesinde Hz. Yusuf (a.s), ﴿وَمَا اَبْرَأُ نَفْسِي﴾ deyince, olaya şahit olanlar hayretler içerisinde kaldılar. Asıl suçlular ortaya çıkmışken, Hz. Yusuf’un zulme maruz kaldığı anlaşılmışken, suçlular suçlarını itiraf etmişken Hz. Yusuf’un, “Nefsimi temize çıkarmam.” demesi, orada bulunan herkesin zihninde “Yusuf’u böyle söylemeye sevk eden şey nedir acaba?” şeklinde bir soru belirmiştir. Bunun üzerine Hz. Yusuf, ﴿اِنَّ النَّفْسَ لَامَّارَةٌ بِالسُّوءِ﴾ diyerek muhatapların zihnindeki soruya cevap vermiştir.

Arap dilinde bu tür cümlelerin kullanılması, rastgele değildir. Bilakis bunun bazen muhatabın bazen de mütekellimin durumuna göre değişen birçok sebebi vardır. Örneğin, muhatabın saygın biri olması veya şefkate muhtaç biri olarak görülmesi durumunda, kendisini soruyla meşgul etmemek için, konuyla ilgili zihne doğan soruya cevap verilir. Aynı şekilde muhatabın, kendisinden veya konuşmasından rahatsız olunan biri olması durumunda da muhatabın konuşmasına fırsat vermemek için akla gelen soruya cevap verilir. Bazen de konuşan kişi, sözü uzatmamayı, anlatmak istediğini vecîz bir üslupla anlatmayı istediği için bu tür cümleler kurar.⁵² Buna binâen, mütekellimin hangi amaçla böyle bir cümle kullandığını bilmek, mütekellimin ve muhatabın durumunu bilmeye bağlıdır.

D. Şibh-i kemâl-i inkîât’

Şibh-i kemâl-i inkîât’, kendisinden önce iki cümle bulunan üçüncü bir cümlenin, bu cümlelerden birincisine atfedilmesinin uygun olup ikincisine atfedilmesinin ise uygun olmama durumunu ifade eder.⁵³ Buna göre, aslında arada bulunan ikinci cümle olmasa, diğer iki cümle birbirine atfedilerek vasıl yapılacaktı. Ancak bu iki cümle arasına ikinci cümle girdiğinden vasıl yapılamamaktadır. Çünkü üçüncü cümlenin atfedilmesi durumunda, bu cümlenin ikinci cümleye atfedilmiş olduğu şeklinde bir yanlış anlaşılma olacaktır. Böyle bir vehmin oluşmasına engel olmak için vasıl değil de fasıl yapılır.

Belâgat kitaplarında şibh-i kemâl-i inkîât ile ilgili verilen misal genelde şu beyittir:

وتظنُّ سلمى أنني أبغي بها ... بدلاً أراها في الضلال تهيم

“Selma, benim onun yerine başka birini istediğimi zannediyor. Kendisinin kuruntular içerisinde bocaladığını görüyorum.”

Bu beyitte üç cümle bulunuyor. Birincisi وتظنُّ سلمى cümlesi, ikincisi وأبغى cümlesi, üçüncüsü ise أراها cümlesidir. أراها cümlesinin سلمى وتظنُّ cümlesine atfedilmesinde hiçbir problem bulunmamaktadır. Çünkü buna göre mana yukarıdaki gibi olmaktadır. أراها cümlesinin أبغى cümlesine atfedilmesi durumunda ise, “Selma, benim onun yerine başka birini istediğimi ve kendisinin kuruntular içerisinde bocaladığını gördüğümü zannediyor.” şeklinde, şairin kastetmediği bir mananın anlaşılma ihtimali ortaya çıkmaktadır. Üçüncü cümlelerin vasledilmesi durumunda ortaya çıkması muhtemel olan bu manayı ortadan kaldırmak için fasıl yapılmıştır.

E. et-Te vessut beyne'l-kemâleyn

et-Te vessut beyne'l-kemâleyn, iki cümlelerin –ihbârî ve inşâî olma hususunda birbirine uygun olup, aralarında güçlü bir bağlantı olsa da aynı hüküm altında toplanıp da vasıl yapılmasına engel bir durumun olmasına denir.⁵⁴ Buna örnek olarak şu ayet-i kerîme verilebilir: ﴿وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا إِلَىٰ شَيَاطِينِهِمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِئُونَ اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ﴾ “İman edenlerle karşılaştıkları zaman, ‘İnândık’ derler. Fakat şeytanlarıyla (münafık dostlarıyla) yalnız kaldıkları zaman, ‘Şüphesiz, biz sizinle beraberiz. Biz ancak onlarla alay ediyoruz’ derler. (Asıl) Allah onlarla alay eder”⁵⁵ Bu ayette اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ cümlesi, mana bozulacağı için önceki cümlelere atfedilmemiştir. Bu cümlelerin, kendisinden önceki إِنَّا مَعَكُمْ cümlesine atfedilmesi durumunda mana, “(Münafıklar) şeytanlarıyla baş başa kaldıklarında: ‘Muhakkak ki biz sizinle beraberiz, biz sadece alay edenleriz. Allah da onlarla alay etmektedir’ derler.” Buna göre اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ cümlesi de münafıkların söylemiş olduğu bir söz olmaktadır. Hâlbuki bu söz Allah Teâlâ’ya aittir. Aynı şekilde bu cümlelerin قَالُوا cümlesine atfedilmesi durumunda da mana kastedilenin dışına çıkmış olmaktadır. Çünkü bu durumda

mana şöyle olmaktadır: “Onlar şeytanlarıyla baş başa kaldıklarında Allah onlarla alay eder.” Dolayısıyla bu cümlelerin önceki cümlelere atfedilmesi mümkün değildir.

Şibh-i kemâl-i inkitâ' ile et-tevessut beyne'l-kemâleyn durumları, aynı şeyi ifade ediyor gibi görünse de aralarında şöyle bir fark vardır: Şibh-i kemâl-i inkitâ' durumunda, sonraki cümlelerin atfedilmesinin hem mümkün olduğu hem de mümkün olmadığı cümleler vardır. et-Tevessut beyne'l-kemâleyn durumunda ise sonraki cümlelerin, atfedilebileceği bir cümle bulunmamaktadır. Dolayısıyla birincisinde, yanlış anlaşılma ihtimalini ortadan kaldırmaya yönelik ihtiyaten yapılan bir fasıl söz konusu iken, ikincisinde ise yanlış anlaşılacağı kesin olan bir duruma engel olma kastıyla fasıl yapılmıştır.⁵⁶

1. Vasıl Yapılması Gereken Yerler

Fasıl yapılan yerler anlaşıldıktan sonra iki cümle arasında vasıl yapılabilmesi için gerekli olan şartlar kolayca anlaşılmaktadır. Buna göre vasıl iki yerde yapılır.

A. Lafzen ve manen uyum bulunması

Buna göre, iki cümlelerin ihbârî ve inşâî olma yönünden aynı olması ve aralarında bir alaka (câmi' vasıf) olması durumunda bu cümleler arasında vasıl yapılır. Bu durumda vasıl yapılabilmesi için, fasıl yapılmasını gerektiren bir durumun olmaması da şarttır.⁵⁷ Örneğin, ﴿ اِنَّ

﴿ اِنَّ الْاَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ وَّ اِنَّ الْفَجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ ﴾ *“İyiler, muhakkak Naîm (cenneti) içindedirler, kötüler de muhakkak cehennemdedirler.”*⁵⁸ ayet-i kerîmesinde ﴿ اِنَّ الْاَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ ﴾ cümlesi, ﴿ اِنَّ الْفَجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ ﴾ cümlesine atfedilmiştir. Çünkü her iki cümle de ihbârîdir ve aralarında iki grubun birbirine zıt olması gibi bir alaka da mevcuttur. Zıtlık ise güçlü alakalardan biridir. Çünkü zıtlar, birbirini çağırıştırır.

B. Fasılın manayı bozması

İki cümleden biri inşâî, diğeri ihbârî olduğunda aralarında kemâl-i inkitâ' durumu meydana gelir ki bu durumda cümleler arasında fasıl yapmanın gerektiği yukarıda geçti. Ancak bazen fasıl yapılması, kastedilen manaya uygun olmayan bir manaya sebep olabilir. Bu durumda mananın yanlış anlaşılmasında için vasıl yapılır.⁵⁹ Örneğin, هَلْ “Hayır, لَا، وَسَفَاةُ اللّٰهِ، “Kardeşin iyileşti mi?” sorusuna verilen، سَفِيْ اٰخُوْكَ؟ “Allah ona şifa versin!” cevabında، سَفَاةُ اللّٰهِ، لَا cümlesine⁶⁰ atfedildi. لَمْ يُشْفَ اٰجِي (لَمْ يُشْفَ اٰجِي) :

Kardeşim iyileşmedi.) cümlesi ise ihbârî bir cümledir. Bu durum ise normal şartlarda fasıl gerektiren bir durumdur. Ancak fasıl yapılması halinde, لَا شِفَاءَ لِلَّهِ denilecektir ki, bunun manası “Allah ona şifa vermesin!” şeklindedir. Hâlbuki bunu söyleyen kişinin kastı, beddua etmek değil, dua etmektir. Fasıl yapmanın manayı bu şekilde bozması sebebiyle vasıl yapılmıştır.

Bazı belâgat kitaplarında, vasıl yapılan yerler içine “iki cümleyi birbirine i’râb hususunda ortak kılma durumu” diye bir madde eklenmektedir. Ancak böyle bir maddenin eklenmesini gerekli kılan bir durum bulunmamaktadır. Çünkü vasıl yapılan yerlerde ikinci cümle, irap yönüyle zaten birbirine ortak kılınmaktadır. İki cümlenin irapta birbirine ortak olabilmesi için lafzî ve manevî olarak birbiriyle uyum içerisinde olması şarttır. Bu şart olduğu zaman cümleler birbirine atfedilerek vasıl yapılır. Bu durum ise zaten “lafzen ve manen uyum bulunması” başlığı altında zikredilmektedir. Dolayısıyla bu maddenin müstakil olarak zikredilmesine gerek yoktur.

Sonuç

Fasıl ve vasıl konusunun, belâgat ilminin diğer konularına nispetle hem daha zor olduğu hem de her birinin olması gerektiği yerde bulunmasının manaya doğrudan etki etmesi sebebiyle daha önemli olduğu aşîkârdır. Konunun önemine binâen, belâgat ilminin teşekkül etmesinden çok önce, toplumun hitâbette, şiirde, genel olarak edebiyatta önde gelenleri, pratikte nerede vasıl yapıp nerede fasıl yapılacağına icmâlî olarak dikkat çekmişlerdir. Edebiyatçıların asırlar boyunca mesele hakkında Arap dili zevklerine dayanarak uygulayageldikleri fasıl ve vasıl hususu, nihayet Abdülkahir el-Cürcânî’nin elinde şekillenmeye başlamıştır. Sekkâkî, Kazvîni ve sonraki belâgatçıların eliyle de olgunlaşmıştır.

Belâgatçiler, bir taraftan fasıl ve vasıl tanımlayarak sınırlarını çizmeye çalışırken diğer taraftan her birinin kullanıldığı yerleri tespit etme gayreti içerisinde olmuşlardır. Doğal olarak her bir belâgatçinin edebî zevk ve derinliğine göre konuya bakış açısında bazı farklılıklar olmuştur. Fasıl ve vasıl kimine göre sadece cümleler arasında meydana gelirken kimine göre ise cümlelerde olduğu gibi müfredlerde de meydana gelir. Gerek cümlelerde gerek müfredlerde yapılan fasıl ve vasıllarda bazı incelikler ve farklı nükteler bulunduğu anlaşılmaktadır.

Bu nükteleri tespit etmenin zorluğu ve kolaylığına bakarak fasıl ve vasıl sadece cümlelere hasretmek, müfredlerin birbirine atfedilmesi veya aralarında fasıl yapılmasında gözetilen bazı inceliklerin göz ardı edilmesine sebep olacaktır. Kelâmı meydana getiren unsurlar arasındaki alakanın tespitinin vâv harfinin kullanılması durumunda daha zor olacağından hareketle fasıl ve vasılın alanını sadece vâv harfinin bulunup bulunmamasıyla sınırlandırmanın da aynı şekilde diğer atıf harflerinin ifade etmiş olduğu bazı inceliklerin göz ardı edilmesine sebep olacağı açıktır. Bu gerçeği gören Düsûkî, (ö.1230/1815) Teftâzânî'nin *Muhtasar*'ı üzerine yazmış olduğu hâşiyesinde, Teftâzânî gibi konuyu sadece cümlelerin birbirine atfedilip edilmemesine hasreden belâgatçilerin, fasıl ve vasılın sadece bir türünü (cümleler arasında olanını) tanımlamayı kastettiklerini, bu tanımla konuyu bütün yönleriyle kuşatan bir tanım yapmayı kastetmediklerini ifade ederek uzlaştırmacı bir yorum yapmaktadır. Nitekim Cürçânî ve Sekkâkî'nin de konuyla ilgili çok keskin ifadeler kullanmadığı ifade edilmişti. Ancak konuyu sadece cümlelere hasredenlerin tutumlarını bu şekilde yorumlama imkânı olsa da, konuyu sadece vâv harfine hasreden kimi dilcilerin bu tutumunun aynı şekilde yorumlanması mümkün görünmemektedir. Çünkü Teftâzânî ve onun gibi düşünen diğer belâgatçiler, vasılın sadece vâv harfiyle olabileceğini, bu konuda diğer atıf harflerine itibar etmenin apaçık bir yanlış olduğunu çok açık ifadelerle dile getirmiş ve bu konuda farklı düşünenlerin yanlış düşündüklerini ifade etmişlerdir.

Belâgatçiler, nerede fasıl yapılıp nerede vasıl yapılacağını genel olarak tespit etmiş olmakla beraber, metin tahlillerinde bunların niçin yapılmış olduğu hususu, bazen kişiden kişiye değişebilmektedir. Bir yerde kimine göre fasıl, kemâl-i ittisâl sebebiyle yapılmışken kimine göre şibh-i kemâl-i ittisâl sebebiyle yapılmış olabilir. Bu konuda kesin bir yargıda bulunup da başka bir ihtimal zikretmenin yanlış olacağını söylemek kimi zaman mümkün olmamaktadır. Bu hususta belirleyici olan unsur, kişinin belâgî zevki, edebî metinler üzerinde yaptığı çalışmalar sonucu elde ettiği birikimi, konuya hâkimiyeti ve kelâmın siyâk ve sibâkını da göz ardı etmeden zihnine doğan manadır. Bu vb. konularda ihtilaf olması halinde en isabetli tavır, bu farklılıkları edebî zenginlik olarak görmektir. Esasen bu farklılıkların olması da normaldir. Çünkü bu gibi farklı tahlillerin meydana gelmesinin sebebi, kişiden kişiye değişen edebî zevklerdir.

Son olarak, fasıl ve vaslın ifade ettiği nüktelerin çokluğu ve edebî metinlerin her birinde bolca bulunmaları sebebiyle, bu metinlerin fasıl ve vasıl yönünden tahlillerinin yapılıp ince manalarının gün yüzüne çıkarılması, belâgat birikimi açısından önem arz etmektedir. Özellikle de belâgatın zirvesi olan ve içinde barındırdığı edebî güzellikleri her geçen gün biraz daha gün yüzüne çıkan Kur'ân-ı Kerîm üzerinde bu tür çalışmaların yapılması, bir taraftan Arap dili belâgatine diğer taraftan Tefsîr ilmine son derece önemli katkılar sunacaktır.

Kaynakça

- Abbâs, Fadl Hasan (1997). *el-Belâgatu funûnuhâ ve efnânuhâ (İlmi'l-meânî)*, byy. Daru'l-furkân.
- Akkâvî, İn'âm Fevvâl (1996). *el-Mu'cemu'l-mufassal fî ulûmi'l-belâga*, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye.
- Âkûb, İsa Ali-Şüteyvi, Ali Sa'd (1993). *el-Kâfi fî ulûmi'l-belâgati'l-Arabiyye*, byy. Menşûrâtu'l-Câmi'ati'l-Meftûha.
- Alevî, Yahya b. Hamza (2010). *et-Tirâzu'l-mütedammin li esrâri'l-belâga ve ulûmi hakâiki'l-i'câz*, (thk. eş-Şirbînî Şerîde) Kahire: Daru'l-hadis.
- Askerî, Ebû Hilal Hasan (1952). *Kitâbu's-sinâ'ateyn*, (thk. Ali Muhammed Becâvî - Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim) Kahire: Daru'ihyâi kütübi'l-Arabiyye.
- Câhız, Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Kinânî (1998). *el-Beyân ve't-tebyîn*, (thk. Abdusselam Muhammed Harun) Kahire: Mektebetu'l-hâncî.
- Cevherî, İsmail b. Hammâd (2012). *Sihâh*, (thk. Halil Me'mûn Şeyha) Beyrut: Daru'l-marife.
- Cürcânî, Abdulkahir b. Abdurrahman (2007). *Delâilu'l-i'câz*, (thk. Muhammed Rıdvan ed-Dâye- Fâyiz ed-Dâye) Dımeşk: Daru'l-fikr.
- Cürcânî, Seyyid Şerîf Ali b. Muhammed (1997). *el-İşârât ve't-tenbîhât fî ilmi'l-belâga*, (thk. Abdulkadir Hüseyin) Kahire: Mektebetu'l-âdâb.

- Çubukçu, Asri, “Eksem b. Sayfî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (10, s. 550-551), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Düsûkî, Muhammed b. Ahmed Arafe (1890). *Hâşiye alâ Muhtasari'l-meânî*, İstanbul: el-Matbaatu'n-nefisetu'l-Osmaniyye.
- Fîrûzâbâdî, Muhammed b. Yakub (t.y.). *el-Kâmûsu'l-muhît*, Beyrut: Daru'l-kalem.
- Haşimî, Seyyid Ahmed (1999). *Cevâhiru'l-belâga*, Beyrut: el-Mektebetu'l-asriyye.
- İbn Abdillâh, Ahmed Şuayb (2008). *Buhûs menhecîyye fî ulûmi'l-belâgati'l-Arabiyye*, Beyrut: Dâru İbn Hazm.
- İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osman (1952). *el-Hasâis*, (thk. Muhammed Ali Neccâr) Kahire: Daru'l-kütübi'l-Mısriyye.
- İbn Haldun, Abdurrahman b. Muhammed (1988). *Târîhu İbn Haldûn*, (thk. Halil Şehâde) Beyrut: Daru'l-fikr.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Muhammed b. Ebubekir, (t.y.). *Bedâi'u'l-Fevâid*, (thk. Ali b. Muhammed el-İmrân) Cidde: Daru Alemi'l-Fevâid.
- İbn Mâlik, İbnu'n-Nâzım Bedruddin Muhammed b. Muhammed (1989). *el-Misbâh fî'l-meânî ve'l-beyân ve'l-bedî'*, (thk. Hüsnî Abdulcelil) Kahire: Mektebetu'l-âdâb.
- İsâmuddin, İbrahim b. Muhammed Arabşâh el-İsferâyînî (2001). *el-Etvel şerhu Telhîsi Miftâhi'l-Ulûm*, (thk. Abdulhamid Hindâvî) Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmîyye.
- Kalkîle, Abduh Abdülaziz (1992). *el-Belâgatü'l-istilâhiyye*, Kahire: Daru'l-fikri'l-Arabî.
- Kazvînî, el-Hatîb Muhammed b. Abdirrahmân b. Ömer (2013). *el-İdâh*, Beyrut: el-Mektebetu'l-asriyye.
- Kirmânî, Muhammed b. Yûsuf (2004). *Tahkîku'l-Fevâidi'l-Ğiyasiyye*, (thk. Ali b. Dahîlillah) Medine: Mektebetu'l-ulûmi ve'l-hikem.
- Merâğî, Ahmed Mustafa (2014). *Ulûmu'l-belâga*, Beyrut: el-Mektebetu'l-asriyye.

- Meydânî, Abdurrahman Hasan Habenneke (2010). *el-Belâgatü'l-Arabiyye*, Dimeşk: Daru'l-kalem.
- Özdoğan, M. Akif (2012). "Arap belâgatinde fasıl ve vasil olgusu", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (c. 9, sy. 19), s. 41-74.
- Sa'îdî, Abdulmüte'âl (1991). *el-Belâgatü'l-âliye*, Kahire: Mektebetu'l-âdâb.
- , (1973). *Buğyetü'l-îdâh li Telhîsi'l-Miftâh*, byy. Mektebetu'l-âdâb.
- Sekkâkî, Sirâcuddin Yûsuf b. Ebî Bekr el-Hârizmî (1987). *Miftâhu'l-ulûm*, Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmîyye.
- Sübkî, Bahâuddin Ahmed b. Ali (2003). *Arûsu'l-Efrâh fî şerhi Telhîsi'l-Miftâh*, (thk. Abdulhamid Hindâvî) Beyrut: el-Mektebetu'l-asriyye.
- Teftâzânî, Mes'ûd b. Ömer(2013). *Muhtasaru'l-meânî*, (thk. Abdulhamid Hindâvî), el- Beyrut: Mektebetu'l-asriyye.
- , (2013). *el-Mutavvel şerhu Telhîsi Miftâhi'l-ulûm*, (thk. Abdulhamid Hindâvî) Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmîyye.

- ¹ İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osman, *el-Hasâis*, (thk. Muhammed Ali Neccâr), Daru'l-kütübi'l-Mısriyye, Kahire, 1952, c. 1, s. 33.
- ² Çubukçu, Asri, "Eksem b. Sayfî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 10, İstanbul, 1994, s. 550-551.
- ³ Askerî, Ebû Hilal Hasan, *Kitâbu's-sinâ'ateyn*, (thk. Ali Muhammed Becâvî - Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim), Daru'ihyâi kütübi'l-Arabiyye, Kahire, 1952, s. 440.
- ⁴ İbn Haldun, Abdurrahman b. Muhammed, *Kitâbu'l-iber ve divanü'l-mübtede ve'l-haber fî eyyami'l-Arab ve'l-Acem ve'l-Berber ve men 'âsarahum min zevî's-sultani'l-ekber*, (thk. Halil Şehâde), Daru'l-fikr, Beyrut, 1988, c. 1, s. 419.
- ⁵ Askerî, a.g.e., s. 440.
- ⁶ Bazı kitaplarda, adı geçen Fârisî'nin meşhur dilci Ebû Ali el-Fârisî (ö. 377/987) olduğu ifade edilse de bu kişinin Ebû Ali el-Fârisî olması mümkün değildir. Çünkü bu rivayeti kitabıma alan Câhız, Ebû Ali el-Fârisî henüz doğmadan vefat etmiştir. Ancak bu kişinin Ebû Ali el-Fârisî olmaması, konunun önemine halel getirmez. Çünkü belâgatçiler bu sözün mefhumunun doğru olduğunu ifade etmişlerdir.

- ⁷ Câhız, Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Kinânî, *el-Beyân ve't-tebyîn*, (thk. Abdusselam Muhammed Harun), Mektebetu'l-hâncî, Kahire, 1998, c. 1, s. 88.
- ⁸ Bkz. Kazvîni, el-Hatîb Muhammed b. Abdirrahmân b. Ömer, *el-Îdâh*, el-Mektebetu'l-asriyye, Beyrut, 2013, 149.
- ⁹ Cevherî, İsmail b. Hammâd, *Sihâh*, (thk. Halil Me'mûn Şeyha), Daru'l-marife, Beyrut, 2012, "fsl" md. s. 814.
- ¹⁰ Cevherî, a.g.e., "vsl" md., s. 1143; Fîrûzâbâdî, Muhammed b. Yakub, *el-Kâmûsu'l-muhît*, Beyrut, ts., "vsl" md., 1371.
- ¹¹ Kazvîni, a.g.e., s. 149.
- ¹² Kalkîle, Abduh Abdülaziz, *el-Belâgatü'l-istilâhiyye*, Daru'l-fikri'l-Arabî, Kahire, 1992, s. 251.
- ¹³ Âkûb, İsa Ali-Şüteyvi, Ali Sa'd, *el-Kâfî fi Ulûmi'l-Belâgati'l-Arabiyye*, Menşûrâtu'l-Câmi'ati'l-Meftûha, 1993, s. 298.
- ¹⁴ Merâğî, Ahmed Mustafa, *Ulûmu'l-belâga*, el-Mektebetu'l-asriyye, Beyrut, 2014, s. 138.
- ¹⁵ Meydânî, Abdurrahman Hasan Habenneke, *el-Belâgatu'l-Arabiyye*, Daru'l-kalem, Dîmeşk, 2010, c. 1, s. 557.
- ¹⁶ Bu dilcilerin görüşleriyle ilgili Bkz. İbn Mâlik, İbnu'n-Nâzım Bedruddin Muhammed b. Muhammed, *el-Misbâh fi'l-meânî ve'l-beyân ve'l-bedî'*, (thk. Hüsni Abdulcelil), Mektebetu'l-âdâb, Kahire, 1989, s. 58; Kazvîni, a.g.e., 149; Teftâzânî, Mes'ûd b. Ömer, *Muhtasaru'l-meânî*, (thk. Abdulhamid Hindâvî), el-Mektebetu'l-asriyye, Beyrut, 2013, s. 218; Cürçânî, Seyyid Şerîf Ali b. Muhammed, *el-İşârât ve't-tenbîhât fi ilmi'l-belâga*, (thk. Abdulkadir Hüseyin), Mektebetu'l-âdâb, Kahire, 1997, s. 104.
- ¹⁷ Bu dilcilerin görüşleriyle ilgili Bkz. Sübkî, Bahâuddin Ahmed b. Ali, *Arûsu'l-Efrâh fi şerhi Telhîsi'l-Miftâh*, (thk. Abdulhamid Hindâvî), el-Mektebetu'l-asriyye, Beyrut, 2003, c. 1, s. 480; Kirmânî, Muhammed b. Yûsuf, *Tahkîku'l-Fevâidi'l-Ğiyasiyye*, (thk. Ali b. Dahîlillah), Mektebetu'l-ulûmi ve'l-hikem, Medine, 2004, s. 519; İsamuddin, İbrahim b. Muhammed Arabşâh el-İsferâyîni, *el-Etvel şerhu Telhîsi Miftâhi'l-ulûm*, (thk. Abdulhamid Hindâvî), Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 2001, c. 2, s. 3; Düsükî, Muhammed b. Ahmed Arafe, *Hâşiye alâ Muhtasari'l-meânî*, el-Matbaatu'n-nefîsetu'l-Osmaniyye, İstanbul, 1890, c. 2, s. 3.
- ¹⁸ Teftâzânî, *Muhtasaru'l-meânî*, s. 234.
- ¹⁹ İsamuddin, *el-Etvel şerhu Telhîsi Miftâhi'l-ulûm*, c. 2, s. 3.
- ²⁰ Hadîd, 57/3.
- ²¹ Abbâs, Fadl Hasan, *el-Belâgatu funûnuhâ ve efnânuhâ (İlmu'l-meânî)*, Daru'l-furkân, 1997, s. 392.
- ²² Bkz. İbn Kayyim el-Cevziyye, Muhammed b. Ebubekir, *Bedâi'u'l-Fevâid*, (thk. Ali b. Muhammed el-İmrân), Daru alemlî'l-fevâid, Cidde, ts, c. 1, s. 332.
- ²³ Bkz. Sübkî, a.g.e., c. 1, s. 489.
- ²⁴ Cürçânî, Abdulkahir b. Abdurrahman, *Delâilu'l-i'câz*, (thk. Muhammed Rıdvan ed-Dâye- Fâyiz ed-Dâye), Daru'l-fikr, Dîmeşk, 2007, s. 233.
- ²⁵ Sekkâkî, Sirâcuddin Yûsuf b. Ebî Bekr el-Hârizmî, *Miftâhu'l-ulûm*, Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1987, s. 249.

- ²⁶ Bazı araştırmacılar, klasik dönemde bütün atıf harfleri ile vasıl yapılacağı öngörülürken, modern dönemde bunun sadece “vâv” harfiyle olabileceği öngörülmüştür, şeklinde bir görüş beyan etmişlerdir. (Bkz. Özdoğan, M. Akif, Arap belâgatinde fâsıl ve vasıl olgusu, *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2012, (c. 9, sy. 19), s.51) Ancak bu görüş isabetli değildir. Yukarıda da ifade edildiği üzere bu konu, hem klasik dönemde hem de modern dönemde hakkında ihtilaf bulunan bir konudur.
- ²⁷ Kirmânî, *a.g.e.*, s. 519.
- ²⁸ Tefâtânî, Mes’ûd b. Ömer, *el-Mutavvel şerhu Telhîsi Miftâhi’l-ulûm*, (thk. Abdulhamid Hindâvî), Daru’l-kütübi’l-ilmiyye, Beyrut, 2013, s. 435.
- ²⁹ Haşimî, Seyyid Ahmed, *Cevâhiru’l-belâga*, el-Mektebetu’l-asriyye, Beyrut, 1999, s. 179.
- ³⁰ Sa’îdî, Abdulmüte’âl, *el-Belâgatü’l-âliye*, Mektebetu’l-âdâb, Kahire, 1991, s. 104.
- ³¹ Abbâs, *a.g.e.*, s. 392.
- ³² Sübkî, *a.g.e.*, c. 1, s. 480.
- ³³ Merâğî, *a.g.e.*, s. 139.
- ³⁴ Kazvînî, *a.g.e.*, 149.
- ³⁵ Tefâtânî, *Muhtasaru’l-meânî*, s. 219.
- ³⁶ Mü’minûn, 23/12-14.
- ³⁷ Bkz. Alevî, Yahya b. Hamza, *et-Tirâzu’l-mütedammin li esrâri’l-belâga ve ulûmi hakâiki’l-i’câz*, (thk. eş-Şirbînî Şerîde), Daru’l-hadis, Kahire, 2010, c. 2, s. 36.
- ³⁸ Sâd, 38/23.
- ³⁹ Bu tanım, yukarıda verilen tanımlardan, Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydânî’nin yaptığı tanımın küçük bir tasarruf yapılmış halidir. Bkz. Meydânî, *a.g.e.*, c. 1, s. 557.
- ⁴⁰ Merâğî, *a.g.e.*, s. 142.
- ⁴¹ Abbâs, *a.g.e.*, s. 405.
- ⁴² Bakara, 2/6.
- ⁴³ Mü’minûn, 23/81-82.
- ⁴⁴ Şu’arâ, 26/132-134.
- ⁴⁵ Bkz. Meydânî, *a.g.e.*, c. 1, s. 589-590.
- ⁴⁶ Fatiha, 1/5-6.
- ⁴⁷ Bkz. Tefâtânî, *Muhtasaru’l-meânî*, s. 222.
- ⁴⁸ İbn Abdillâh, Ahmed Şuayb, *Buhûs menheciyye fi ulûmi’l-belâgati’l-Arabiyye*, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 2008, s. 302.
- ⁴⁹ Bu durum, vasıl yapılması gereken yerlerde ele alınacaktır.
- ⁵⁰ Bkz. ‘Akkâvî, İn’âm Fevvâl, *el-Mu’cemu’l-mufassal fi ulûmi’l-belâga*, Dâru’l-kütübi’l-ilmiyye, Beyrut, 1996, s. 618-619.
- ⁵¹ Yusuf, 12/53.
- ⁵² Kazvînî, *el-İdâh*, 155-156.
- ⁵³ Bkz. Meydânî, *a.g.e.*, c. 1, s. 590.
- ⁵⁴ Haşimî, *a.g.e.*, s. 186.
- ⁵⁵ Bakara, 2/14-15.
- ⁵⁶ Bkz. Merâğî, *a.g.e.*, s. 145.

⁵⁷ Sa'îdî, Abdülmüte'âl, *Buğyetu'l-îdâh li telhîsi'l-miftâh*, Mektebetu'l-âdâb, byy. 1973, c. 2, s. 85.

⁵⁸ İnfîât, 82/13-14.

⁵⁹ Teftâzânî, *Muhtasaru'l-meânî*, s. 232.

⁶⁰ 'ya cümle dedik. Çünkü bu, لَمْ يُشَفِّ أَجِي “Kardeşim iyileşmedi.” takdîrindedir.